

Юлія ТУРЛОВА

начальник відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності поза сферою кримінальної юстиції управління науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності Національної академії прокуратури України, старший радник юстиції, кандидат юридичних наук

Віта ОДУДЕНКО

науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності поза сферою кримінальної юстиції управління науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності Національної академії прокуратури України, молодший радник юстиції

УДК 347.963

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Процес реформування прокуратури у сфері ювенальної юстиції необхідно здійснювати як на основі історико-правового аналізу його становлення у нашій державі, так і з урахуванням прогресивної практики зарубіжного досвіду. Використання зарубіжного досвіду – одна з умов успішного реформування будь-якого державного інституту. Досвід інших держав надає можливість точніше корегувати відповідні наміри і прогнозувати перспективи.

Таке вивчення зарубіжного досвіду, як доречно зазначає Е.Б. Мухамеджанов, здійснюється і з позиції можливого його використання у своїй країні, і з метою розширення кругозору з цього питання [1, 4].

Окремі аспекти формування ювенальної юстиції досліджувались у працях вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, зокрема: А.Є. Голубова, Р.М. Баймахан, Н.М. Крестовської, О.М. Литвинова, І.І. Мартінович, В.Я. Мачужак, М.П. Мелешка, І.М. Михайлової, М.В. Немитіної, А.А. Проніна, А.М. Рубашова, С.В. Черчаги, О.М. Ярмоц.

Водночас питання про діяльність органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції зарубіжних країн поки що не стали предметом ґрунтовних наукових досліджень.

Метою цієї статті є спроба вивчення зарубіжного досвіду організації роботи органів прокуратури у зазначеній сфері тих країн, у яких діє спеціальне ювенальне законодавство.

На сьогодні у світі відсутні єдині підходи до побудови моделі системи ювенальної юстиції. У кожній країні, де сформувалася ювенальна юстиція, наявні власна специфіка і форми організації діяльності, у межах яких співпрацюють та взаємодіють відповідні спеціалісти, зокрема й прокурори, вирішуючи питання забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів дітей.

Вказане пояснюється тим, що в різних державах упродовж тривалого проміжку часу система ювенальної юстиції формувалася у конкретних історичних умовах, під впливом власних традицій, стану суспільної і правової свідомості, в межах національних правових систем та особливостей формування правосуддя у справах неповнолітніх тощо. Ці процеси відображено у відповідних законодавчих актах окремих зарубіжних країн.

Варто зауважити, що у деяких країнах світу правова основа розбудови системи захисту прав неповнолітніх почала формуватися ще до Другої світової війни: у Канаді Закон «Про неповнолітніх злочинців» був прийнятий ще в 1908 році (The Juvenile Delinquents Act); у Німеччині закони «Про добробут юних осіб» (Gesetz für Jugendwohlfahrt) і «Про суд у справах неповнолітніх» (Jugendgerichtsgesetz) прийняті у 1922 та 1923 роках відповідно; у Великобританії Закон «Про дітей і підлітків» (Children and Young Persons Act) – у 1933 році; в США Федеральний закон «Про делінквентність дітей та підлітків» (The Federal Juvenile Delinquency Act) – в 1938 році, у Франції Ордонанс «Про правопорушення неповнолітніх» (Ordonnance relative à l'enfance délinquante) – в 1945 році.

Згодом перераховані закони зарубіжних держав зазнали суттєвих змін або в цілому були замінені більш сучасними, однак спеціальне законодавство про ювенальну юстицію збереглося.

На сьогодні спеціальні нормативно-правові акти, які визначають порядок функціонування системи ювенальної юстиції діють у багатьох зарубіжних країнах, зокрема: Грузії, Італійській Республіці, Канаді, Королівстві Іспанії, Македонії, Російській Федерації, Республіці Казахстан, Французькій Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, Республіці Польща й інших країнах.

Правовим документом, що поклав початок розвитку вітчизняної ювенальної юстиції Республіки Казахстан, є затверджена Указом Президента Республіки Казахстан від 19 серпня 2011 року № 646 Концепція системи ювенальної юстиції в Республіці Казахстан на 2009–2011 роки [2]. Як впливає з її змісту, Концепція спрямована на розвиток спеціалізованого судочинства щодо неповнолітніх, а також вивчення і підготовку об'рунтувань для формування та розвитку інших спеціалізованих структур системи ювенальної юстиції. Ювенальна прокуратура входить у цю систему поряд з іншими спеціалізованими органами та службами, а саме: спеціалізовані суди у справах неповнолітніх (ювенальні суди), ювенальна адвокатура, ювенальні

кримінально-виконавчі інспекції, соціальні психологи та регіональні органи із захисту прав дітей.

Згідно з проектом Федерального закону Російської Федерації «Про основи системи ювенальної юстиції» [3] державні органи та установи системи ювенальної юстиції об'єднують: ювенальні суди; Уповноваженого з прав дитини; комісії у справах неповнолітніх і захисту їх прав; посадових осіб та інших працівників прокуратури, органів слідства та дізнання, що спеціалізуються на роботі з дітьми; спеціалізовані органи та установи юстиції, внутрішніх справ, охорони здоров'я, освіти і культури, соціального захисту, соціального обслуговування, опіки та піклування, державної служби зайнятості, державні органи, що здійснюють молодіжну політику; виховні колонії та інші спеціалізовані пенітенціарні установи тривалої ізоляції неповнолітніх правопорушників.

У рамках системи ювенальної юстиції здійснюються програми, проекти та заходи соціального, педагогічного, юридичного, психологічного й медичного характеру, спрямовані на профілактику і реабілітацію дітей.

Метою Кодексу ювенальної юстиції Грузії (далі – Кодекс) [4] є захист «насущних» інтересів неповнолітніх, їх ресоціалізація та реабілітація при виникненні конфліктів із законом, захист прав неповнолітніх свідків і неповнолітніх жертв, профілактика вторинної або повторної віктимізації неповнолітніх жертв, профілактика рецидиву злочинів, а також захист громадського порядку при здійсненні правосуддя.

У Кодексі визначено особливості кримінальної та адміністративної відповідальності неповнолітніх, здійснення провадження в адміністративних правопорушеннях і кримінальному судочинстві за участю неповнолітніх, спеціальні правила приведення вироків у виконання та вжиття інших заходів.

Згідно зі ст. 3 Кодексу до осіб, які здійснюють процедуру виконання ювенального правосуддя, віднесено: суддю, прокурора, слідчого, поліцейського, адвоката, соціального працівника, медіатора, інспектора з нагляду за умовно засуджени-

ми, співробітників реабілітаційного центру та відповідного місця ув'язнення для неповнолітніх. Це особи, які пройшли спеціальне навчання в галузі ювенальної юстиції, а також компетентні посадові особи, що оформляють адміністративний протокол у разі вчинення адміністративних правопорушень.

Аналіз положень Кодексу дав змогу дійти такого висновку: прокурор, що спеціалізується у сфері ювенальної юстиції, наділений виключними повноваженнями учасника процедури виконання ювенального правосуддя, який: вправі за бажанням поряд із законним представником неповнолітнього, психологом, жертвою від злочину брати участь у процесі медіації (п. 9 ст. 3); уповноважений на етапі розслідування заборонити законному представнику неповнолітнього свідка брати участь у процесуальній діяльності у випадках, визначених Кодексом (ст. 23); за пропозицією прокурора суддя має право прийняти постанову про застосування заходів безпеки до неповнолітнього свідка (ст. 24) тощо.

Сучасний інститут ювенальної юстиції в Італійській Республіці включає в себе ювенальні суди, прокуратуру, судові соціальні служби і пенітенціарні установи. Всі ці інститути підвідомчі Міністерству юстиції та тісно співпрацюють з іншими організаціями, які здійснюють діяльність у цій сфері: з поліцією, муніципальними соціальними службами, волонтерськими службами [5].

Зауважимо, що прокурори в Італійській Республіці функціонують при судах (генеральні прокурори – при касаційному й апеляційному судах, республіканські – при трибуналах). Вони підтримують обвинувачення в суді, а республіканські прокурори беруть участь у розслідуванні злочинів. Представники прокуратури також виступають в судах у цивільних справах, особливо коли це стосується неповнолітніх (наприклад, у спорах щодо дітей, призначення опіки та піклування) [6, 82].

Інформація про злочин, учинений неповнолітнім надходить у прокуратуру від громадян, поліції і муніципальних соціальних служб. Судове розслідування ініціюється прокурором. В Італії прокуро-

ри під час попереднього розслідування або попереднього слухання справи найчастіше направляють справи неповнолітніх у Центри з примирення, посилячись на статтю Кодексу про оцінку особистості неповнолітнього. За замовленням прокурора вони проводять «попереднє розслідування» та вивчають сім'ю неповнолітнього, його найближче оточення і друзів. Дійшовши висновку, що протиправне діяння підлітка є «незначним», прокурор уповноважений на прийняття рішення про його помилування або припинення справи [7].

При філіях Республіканських прокуратур створюються спеціальні картотеки, до яких вноситься інформація про всіх неповнолітніх осіб, які вчинили злочини [8].

Цікавим є приклад Королівства Швеція, де діють так звані ювенальні прокурори. У прокуратурі Стокгольма працюють три ювенальні прокурори, які представляють державне обвинувачення у кримінальному процесі в справах неповнолітніх. У провадженні кожного із них перебуває від двох до трьох тисяч справ на рік. У разі вчинення неповнолітнім дрібного правопорушення з ним спілкуються в поліцейському відділі (поліцейський, соціальний працівник), потім з його батьками бесіду проводить прокурор. Якщо неповнолітньому менше 18 років прокурор уповноважений звільнити його від кримінальної відповідальності. Упродовж двох тижнів прокурор повинен вирішити, чи є підстави для направлення справи до суду і підготувати відповідні матеріали [9, 126–131].

Ювенальна пенальна політика Польщі відрізняється особливим ставленням до неповнолітніх злочинців, їх прав та свобод, про що свідчать розвинені в цій республіці інститути відновного правосуддя, медіації, пробації тощо.

Велика увага законодавцем приділяється оцінці ресурсів підлітка і організації навколо нього реабілітаційного простору. Ці положення покладено в основу польського ювенального судочинства. У багатьох випадках при незначних правопорушеннях до неповнолітнього застосовуються заходи, альтернативні кримінальному переслідуванню: догана,

принесення вибачень, відшкодування шкоди, батьківський контроль з обов'язковим щомісячним звітом перед судом, спостереження соціальних служб, супровід куратором. Незалежно від того, в якому суді розглядається справа неповнолітнього правопорушника, при визначенні напрямів супроводу та призначенні покарання обов'язково враховуються обставини вчинення правопорушення, індивідуальні якості особистості підлітка і ступінь його зрілості [10].

Стосовно визначення ролі та місця прокурора у цій спеціалізованій системі правосуддя доцільно зазначити, що повноваження прокурора зводяться до підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за законністю при розгляді цивільних, адміністративних справ та прийняття інших рішень про позбавлення волі. Прокурори уповноважені оскаржувати в судах адміністративні рішення, взаємодіяти із різними державними і громадськими інституціями щодо запобігання злочинам та проступкам неповнолітніх [6, 82].

Разом із тим можливістю прокурора під час прийняття рішень щодо підлітка обмежені. Розслідування прокурор проводить лише за рішенням суду. Прокуратура залучається до розгляду справ, пов'язаних із неповнолітніми злочинцями тільки в тому випадку, якщо злочин підлітка так чи інакше був пов'язаний зі злочином дорослих. Прокурор приймає рішення про те, в який суд передати справу на розгляд – сімейний чи кримінальний [10, 117].

Сучасна ювенальна юстиція Федеративної Республіки Німеччина являє собою систему державних інституцій, які здійснюють правосуддя у справах, вчинених неповнолітніми та молодими людьми, й діяльність державних органів і громадських організацій, що проводять контроль за ресоціалізацією цих правопорушників, профілактику дитячої злочинності, а також соціальний захист сім'ї та прав дитини.

Завдання, які стоять перед ювенальною юстицією Федеративної Республіки Німеччина, здійснюються працівниками ювенальних судів, ювенальними проку-

рорами, працівниками правоохоронних органів, соціальних служб та неурядових організацій. До таких працівників законодавець висуває низку вимог, зокрема, щодо досвіду виховної роботи, обізнаності в педагогіці, підлітковій психології, соціології та кримінології [11, 82–109].

Роль ювенального прокурора визначається його повноваженнями у сфері кримінального судочинства, в тому числі його участю у проведенні попереднього слідства в кримінальних справах щодо неповнолітнього, зібранні та переданні матеріалів стосовно неповнолітнього до суду. У подальшому прокурор виступає як обвинувач і висловлює власне бачення щодо заходів впливу, які можуть бути застосовані до неповнолітнього. Також прокурор уповноважений заявляти ювенальному судді письмові або усні клопотання про розгляд справи у межах спрощеного судочинства, якщо очікується, що суддя винесе рішення про призначення примусових заходів виховного характеру. Він може відмовитись від переслідування [12, 105–110].

Система ювенальної юстиції Королівства Іспанія включає спеціально підготовлених ювенальних суддів, прокурорів, які проходять тривалий курс навчання у галузі прав неповнолітніх. Слід звернути увагу, що ювенальні прокурори наділені широким обсягом повноважень як у кримінальній, так і позакримінальній сферах.

Ювенальні прокурори уповноважені завершувати судові провадження без застосування санкцій до неповнолітнього через процедуру медіації або інші відновлювальні угоди.

Ювенальні прокурори відіграють важливу роль у забезпеченні прав і законних гарантій неповнолітніх, яких позбавлено волі. З метою здійснення нагляду за дотриманням прав неповнолітніх, які утримуються під вартою після засудження, вони здійснюють періодичні інспекції центрів утримання під вартою.

До того ж на прокурорів покладено широке коло повноважень щодо координації та співпраці з поліцією у процесі розслідування злочинів, учинених неповнолітніми. Вони мають право надавати їм вказівки, відправляти необхідні запи-

ти судмедекспертам у зв'язку зі смертю, травматизмом, можливими психічними розладами й інші.

Прокурори тісно співпрацюють із органами, на яких покладено функції щодо захисту прав дітей, позбавлених піклування або залишених без догляду. Прокурори мають право в інтересах дітей, позбавлених батьківського піклування або залишених дітей, звертатися до суду (у порядку ст. 174 Цивільного кодексу), коли порушуються їх основні права або коли дитина стала жертвою злочину та має право на компенсацію від злочину, а її законні представники не вживають відповідних заходів представницького характеру [13].

Модель організації роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції Канади також відрізняється від української. Серед її найбільш виразних особливостей у кримінально-правовій сфері можна відзначити те, що значна увага в канадській системі правосуддя щодо неповнолітніх приділяється профілактиці злочинів та реабілітації підлітків під час тримання під вартою і перебування в ізоляції. Законодавство держави у цій сфері праводить декларує індивідуальний підхід у кожній кримінальній справі, що розглядається стосовно неповнолітнього. Також позитивним убачається законодавчо визначена можливість в окремих випадках

виведення неповнолітнього правопорушника із системи кримінальної юстиції та перенесення розв'язання правового конфлікту у позасудову площину.

Важлива роль у захисті прав і законних інтересів дітей належить прокурорам, зокрема, під час вирішення питання про застосування позасудових санкцій та вибір громадських організацій, до яких може бути направлено неповнолітніх правопорушників з метою проходження реабілітаційної та профілактичної програми [14, 176].

Проведений аналіз особливостей правового регулювання та досвіду окремих зарубіжних країн з організації роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції надає можливість виявити напрями запозичення позитивних практик із метою якнайкращого забезпечення прав і свобод дітей в Україні. Разом із тим їх впровадженню передують прийняття окремого нормативно-правового акта, зокрема Закону України «Про ювенальну юстицію в Україні», у якому на законодавчому рівні було б визначено не лише основні засади діяльності системи ювенальної юстиції в Україні, її організаційної структури, а й компетенцію органів прокуратури.

На нашу думку, ця проблематика є продуктивною для подальших наукових розвідок у сфері теорії прокурорської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Мухамеджанов Э.Б. Прокуратура в зарубежных странах: учеб. / Э.Б. Мухамеджанов. – Алматы: Нур-пресс, 2005. – 284 с.
2. О проекте Указа Президента Республики Казахстан «Об одобрении Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009–2011 годы»: постановление Правительства Республики Казахстан от 27 июня 2008 года № 625 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P080000625_
3. Об основах системы ювенальной юстиции: проект Федерального закона (Разработчики: д.ю.н. А.С. Автономов, Н.Л. Хананашвили) [Электронный ресурс] // Вопросы ювенальной юстиции. – 2002. – № 1 (3). – Режим доступа к журн.: <http://juvenjust.org/index.php?showtopic=87>
4. *зрррр ювенальної юстиції Грузії* [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.justice.gov.ge
5. *Mestitz A., Gheti S., Cuijffo E., Mastropasqua I.* Victim-offender Mediation with Juveniles in Italy (sept. 19–20, 2003, IRSIG-CNR, Bologna, Italy), In Victim-Offender Mediation: Organization and Practice in the Juvenile Justice Systems (www.giustizia.it/studierapporti/mediazione).
6. *Голосніченко Д.І.* Прокурорський нагляд: питання історії та сучасного зарубіжного досвіду / Д.І. Голосніченко // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. – 2012. – № 2(14). – С. 80–85.
7. *Головизнина М.* Преступность несовершеннолетних в Италии / М. Головизнина // Неволя. – 2007. – № 12. – С. 1–4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.index.org.ru/nevol/2007-12/glv_n12.htm

8. Национальные особенности итальянского правосудия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4537640-nacionalnye-osobennosti-italjanskogo.html>
9. Дюдя О. Актуальні аспекти функціонування ювенальної юстиції в Україні / О. Дюдя // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1(34). – С. 126–131.
10. Шмидт В.Р. Интеграция подростков в конфликте с законом: зарубежный опыт / В.Р. Шмидт. – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2007. – 120 с.
11. Беленько И.А. Карать или воспитывать? (из опыта ювенальной юстиции Германии) / И.А. Беленько // Проблемы права. – 2014. – № 1 (44). – С. 82–109.
12. VilkoVA A.V. Yuvenal'naya yustitsiya v Rossii «za» i «protiv» [Juvenile Justice in Russia: For and Against] / A.V. VilkoVA, A.N. Antipov // Vestnik Kuzbasskogo instituta. – 2012. – № 11. – P. 105–110.
13. Answers to the questionnaire on principles of public prosecution as regards juvenile justice (Spain) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepe/opinions/travaux/OR_5_Question_Espagne.pdf
14. А.С. Автономов. Ювенальная юстиция: учеб. пособие / А.С. Автономов. – М.: Российский благотворительный фонд «Нет алкоголизму и наркомании» (НАН), 2009. – 186 с.

Юлія ТУРЛОВА,
Віта ОДУДЕНКО

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Проведено стислий огляд досвіду організації роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції окремих зарубіжних країн, у яких діє спеціальне ювенальне законодавство. Виявлено напрями запозичення позитивних практик із метою якнайкращого забезпечення прав і свобод дітей в Україні.

Ключові слова: система; ювенальна юстиція; органи прокуратури; установи; права дітей.

Юлія ТУРЛОВА,
Віта ОДУДЕНКО

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В СФЕРЕ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ: ОПЫТ ОТДЕЛЬНЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Проведен краткий обзор опыта организации работы органов прокуратуры в сфере ювенальной юстиции отдельных зарубежных стран, в которых действует специальное ювенальное законодательство. Выявлены направления заимствования положительных практик с целью наилучшего обеспечения прав и свобод детей в Украине.

Ключевые слова: система; ювенальная юстиция; органы прокуратуры; учреждения; права детей.

**THE ROLE OF PUBLIC PROSECUTION
IN THE JUSTICE SYSTEM: FOREIGN EXPERIENCE**

The foreign experience of the role of public prosecution in the juvenile justice system in the countries which have their specific juvenile legal system has been reviewed. The research determines priorities of the juvenile justice development to be adopted in Ukraine to make sure children's rights are respected, protected and fulfilled.

Keywords: systema; juvenile justice; public prosecution; institutions; children's rights.

